

Om Christopher Mummess Katekismeforklaring.

Af Bjørn Kornerup.

1.

I Katekesens Historie i Danmark indtager den af Præsten i Aasted-Skærum, senere Biskop i Aalborg, *Christopher Mumme* c. 1723 udgivne Katekismeforklaring »Underviisnings Spørsmaale« en ret mærkelig Plads. For adskillige Aar siden har *H. F. Rørdam* i dette Tidsskrift givet Bidrag til nærmere Oplysning om denne Forklarings Historie¹. Foruden Aftryk af den meget lange Titel, af Biskop Frands Thestrups og Forfatterens Fortaler samt det teologiske Fakultets Approbation meddelte Rørdam her tre Breve fra Mumme til Biskop Thestrup, hvorefter daværende Amanuensis ved Bispekontoret i Aalborg, senere Hospitalsforstander *H. P. Barfod* havde tilsendt ham Afskrifter. Disse Breve er interessante til Kundskab især om Katekismeforklaringens Forhistorie, idet de viser, at »Underviisnings-Spørgsmaalene« var blevet til ved et nært Samarbejde mellem Biskoppen og Præsten i Aasted, men det vilde unægteligt have været ønskeligt, om Barfod ikke havde indskrænket sig til blot at meddele nogle faa indkomne Breve, men ogsaa systematisk havde gennemgaaet Kopiprotokollen for udgaaende Breve for Aalborg Bispeembede. En Gennemgang i andet Øjemed af denne Kilde for Aarene 1716—29 har nemlig vist, at der herfra lader sig fremdrage flere Bidrag til Oplysning om den omtalte Katekismeforklaring, ligesom ogsaa om den nidkære Bi-

¹) Kirkehist. Saml. 2. R. VI, 841—53.

skop Thestrups store Iver for Katekisationsarbejdet i sit Stift.

Da Christopher Mumme i et Brev af 18. December 1719 havde meddelt Thestrup, at man var i god Gang med Renskrivningen af Manuskriptet, saaledes at Trykningen snart kunde begynde, bad han samtidig Biskoppen om at lade Breve af almindeligt Indhold udgaa over hele Stiftet for at bekendtgøre, at et saadant kateketisk Hjælpe-middel i Løbet af en overskuelig Fremtid vilde se Lyset, saa at de, der ønskede at erhverve det, i Tide kunde melde sig som Subskribenter¹. Biskoppen fulgte villigt denne Henstilling, og allerede den 5. Januar 1720 udsendte han en Cirkulærskrivelse af det foreslaaede Indhold til Stiftets Provster. Af denne Skrivelse er der netop i den nævnte Protokol fundet en officiel Kopi, som kan fortjene at meddeles her, dels fordi Brevet er af Interesse ved de positive Oplysninger, det indeholder, dels fordi det er det første Dokument af almindelig Karakter vedrørende denne Katekismeforklaring, dels endelig fordi det tydeligt nok udgør en Slags »Forstudie« til Biskoppens Anbefaling af Bogen (dateret 25. Marts 1720) til det teologiske Fakultets Godkendelse. Brevets Efterskrift er medtaget, ikke fordi den staar i umiddelbar Forbindelse med Hovedemnet, men fordi den kaster nogle Strejflys over den gejstlige Stands Forsyning med ny Litteratur i Datiden².

Admodum Venerande et Clarissime D^{ne} Præposite, Frater in Christo Honoratissime!

Det, mand saa lang Tid hafver ønsked, at der kunde ind-

¹) K. S. 2. R. VI, 844—6.

²) Kopien er indført i Kopibog for Aalborg Bispeembede 1716—22 Fol. 148 v—149 v (Landsarkivet i Viborg). I Aftrykket er en Del vitterlige Forskrivninger fra den lidet skolede Skrivers Side stiltiende blevet rettet, ligesom ogsaa Tegnsætningen og Brugen af store og smaa Begyndelsesbogstaver er normaliseret efter Nutidens Regler. I Marginen er — delvis med Biskop Thestrups Haand — tilføjet: »Circular om Catecismi Opleggelse af M. Mumme«.

rettis een Maade, hvor effter kunde blifve *Uniformitet* med Underviisningen, som holdis til Ungdommens Forfremmelse i Guds Kundskab, er nu, Gud være Ære, kommen saa vit, at Hr *Mag. Christopher Mumme* i *Aasted* (som haver paataged sig samme *catechetiske* Spørsmaal at forfærdige effter dend Tale-Maade, som her iblandt Almuen er best fattelig) effter iidelig *Conference* med mig haver nu bragt ded saa vit, at samme reenskrivis til Trycken under dende *Titul*: Underviisnings Spørsmaal til at forstaae Ordene og fatte Meeningen i Hierted af *D. Morten Luthers* liden *Catechismus* eendel brugte i *Aalborg Stigt* af sl. høyærværdige Biskoper *Doct. Foss*, *Doct. Borneman*, *Doct. Bircherod*, dog meest samlede og ordentlig indrettede effter nu værende Biskops *Frands Thestrups* Overhørelses Maade i *Visitatzerne* og Andordning at befatte dem i Pennen effter de gjorde Anstalter i Stigted, skriftlige *Correcturer* og Forbedringer og der paa grundede Beslutning til *Uniformitet* ved Underviisning af Degne, Skoleholdere, Huusfædre- og mødre effter Kongens Lov og *D. Luthers* Fortale i *Catechismo*, at Præsternis Arbeid i Lærdommen kand lættis, og Ungdommen, som kommer fra et Sogn til et anded, kand dog paa eens Maade underviisis¹.

Men som der til dette af fremme ved Tryken behøvis Forlag², som vel icke er eens Leilighed strax at udlegge, saa vil ieg hermed anmode dem af Brøderne, som vendte, at mange af deris Meenigheder skulle være begierlige effter at tilkiøbe samme *catechetiske* Spørsmaal, at de til denne Omkostning ville *prænumerere* nogle Penge, saa vit dem siunis, hvorimod dem forsickris om denne Fordeel, at i Stæden for Bogen, som skal vel icke kunde tryckis ringere end paa een Snees Arck, kand koste 20 β., saa skal de, som have giordt Forskud, nyde hver *Exemplar* for 14 β.

Dersom *Facultas Theologica* icke vil giøre for lang Ophold med *Revisionen*, saa vil ieg haabe, at dend kand blifve færdigtryckt inden *St. Hansdag*.

Kunde nogen siunis dendne Underviisning at være for vitløftig, saa erkyndigis, at dend er indretted effter de beskicked 3 *Classer*, og hos hvær Spørsmaal staar tegned N., som er: for dend nederste *Classe*, der finder *Catechismum* indført Ord

¹) Den her angivne Titel afviger fra den trykte Udgaves (jvfr. S. 578), men viser Slægtskab med Christopher Mummets Forslag til Titel (K. S. 2. R. VI, 845—6).

²) Nu forældet Betydning = Forskud, Udlæg.

fra Ord, eller M., som er: for den mellemste, der finder nogen tydeligere Forklaring for dem, som kand bedre fatte, eller Ø., som er: for den øfverste; den hafver de fleeste Spørsmaal og er meest af dend Forklaring, som Læreren kand oplæse af Bogen, til Ordenis Oplysning, saa at hvær Ord i *Catechismo* ved Spørsmaalene forklaris, saa og Huustaflen og *Sentencerne*, som henførís til de Stæder i *Catechismo*, som de oplyse eller bekræfte. Saa ieg vil formode, at dette er indrettet baade for de eenfoldige og tungnemmede, der kand icke lære vidre end, hvis der er antegned til første eller anden *Classe*, saa og for dem, der har Lyst til at lære vidre, at de kand veivís til at søge self store Kundskab ved Bibelens Læsning.

Er og dette meddeeled, saa at viße *Sectioner* afsættis til hver Ugge, hvilcked at kunde saaledis lærís af de unge, jeg i sidste *Visitatz* i Skierum¹ fornam, saa ieg vil forhaabe, hver retsindig Guds Tienner skal finde herudi en beleilig Vej lagt ved Guds medarbeidende Aand og Naade at giøre god Fremgang i sin Guds Arbeide. Hvorfor ieg og vil haabe, disflere blive villigere til at forhielpede, og vilde derfor *Dn. Præpositus* lade dette omgaae til sine Herrids Brødre, at hver, som vil giøre nogen Forlag, ville her paa tegne, hvor meged, og at de da ved første Leilighed ville sænde Pengene her til *Residentzen* og der paa tage *Amanuensis Quitering*, eller, om Leiligheden falder bedre, sænde ded til Provsten, som vel er saa god og med sig fører til Paaske Landemode, hvis der er indkommed, da ieg vil forhaabe, ded ey længe skal vare, inden de skal faa saa mange *Exemplarier* for bem^{te} Priið, som forskyde Penge. Gud fremme dette Verck til sin Ære og Mee-nigheds Opbyggelse, hand og forleene dem alle med dette Nyaar ny Kræffter og dend hellig Aands Styrcke til deris hellige Forretninger og velsigne dem med Kierister og Børn, som ønskis af

Deris tjenstberedvillige i Herren

F. T.

Aalborg, d. 5 Ianvarij Ao. 1720.

Fra *Secreterer Wilandt*² fick ieg nu Skrivelse, at hand ved sit Bogtryckeries Indrettelse havde faaet *Privilegium* paa ny

¹⁾ Christopher Mummess Annekskirke, Horns Herred. Jvfr. K. S. 2. R. VI, 848.

²⁾ Den københavnske Avisudgiver og Bogtrykker, Sekretær i Danske Kancelli Joachim Wielandt (1690—1730).

at oplegge Alterbogen¹, som bliver med store Stiil og bekvemmere Format, begierer derfor Underretning om, hvor mange *Exemplarier* her i Stigted kunde behøvis, saa og om noget der ved dende ny Oplag kunde være at erindre. Hver, som derfor mangler, vilde ded angive hos Provsten, som mig vil ded siden berette.

Hand lader og trycke ny Tidender om lærde Sager², 1 paa $\frac{1}{2}$ Arck hver Uge, og i dend sidste Uge af Maaneden 1 paa 1 Arck, som kand bekommis aarlig for 1 Rd.³, som er værd at udgive for dem, som kand vide Leilighed at faa dem til sig. Dend Hamburgiske Boghandler³ er meged fortrydelig, at hand ingen eller saare faa har seet i sin Boglade, vil nu strax i tilkommende Maaned pacque sammen, om nogen forinden forlanger noget hos ham.

Mummes Katekismeforklaring bærer den omstændelige Titel: »Underviisnings Spørsmåale For at forstaae og i Levnet til Brug at føre D. Morten Luthers Liden Catechismus / Endeel Brugte i Aalborg Stift af Biscoperne Salig og Høyærværdig Ihukommelse D. M. Foss, D. H. Borneman, D. I. Bircherod, Men Mestendeel Samlede efter Hans Velædle Høyærværdighed Mag. Frandtzt Thestrup, Nu Biscop over Aalborg Stift, Hans Overhørelses Maade i *Visitatzerne*, Befaling at forfatte dem i Pennen, Skriftlige *Correcturer* og Forbedringer, og Besluttelse til *Uniformitet* i Stiftet for Degnene, Skoleholderne og Huus-Fædrene, At Præsternis Arbeyde nogenlunde kunde lættes, og Ungdommen dog frugtbarligen underviises og overhøres«. Oprindelig havde Mumme haft til Hensigt at kalde den

¹) Den 2. Oktober 1719 havde Wielandt faaet Privilegium paa at udgive Alterbogen, men han naaede ikke selv at faa dette Foretagende bragt til Vejs Ende (jvfr. C. Nyrop, Bidrag til den danske Boghandels Historie I, 269, 273; II, 256—7 og P. M. Stolpe, Dagspressen i Danmark III, 20—1).

²) Wielandt udgav fra 6. Januar 1720 »Nye Tidender om lærde Sager«, der under skiftende Skikkelser vedblev at udkomme til 1836 (jvfr. P. M. Stolpe, Dagspressen i Danmark IV, 119 ff.). 1723 videresender Biskop Thestrup en ny »Invitation« fra Wielandt (Kopibog for Aalborg Biskop 1723—31 Fol. 32).

³) Navnet paa denne Boghandler (i Aalborg) er ikke bekendt.

»Stiftets Spørsmåal«, men som det oplyses i et senere Brev fra Thestrup, satte Biskoppen sig bestemt imod denne Titel, »hvilket Navn ieg ey vilde, de skulde kaldis med, som ieg ej har Magt at paabiude noget for Stiftet, men de Underviisningß Spørsmåal ere tienlige til Ordenes Forklaring«¹. Mand og Mand imellem kaldtes den »De fire Biskoppers Katekismus«.

Almindeligvis antages det, at Forklaringen udkom 1721², (selv bærer den ikke noget Trykkeaar). Dette er dog næppe sandsynligt. Vel er den approberet allerede den 28. Juli 1721 af det teologiske Fakultet, men et Brev af 8. Oktober 1722 fra Mumme synes at vise, at Bogen endnu ikke var kommet paa dette Tidspunkt, da Rentrykningen var trukket i Langdrag bl. a. som Følge vistnok af Manuskriptets maadelige Tilstand³. Der er derfor snarere Grund til at antage, at Bogen er udgivet 1723 eller maaske først 1724. Det eneste sikre Holdepunkt, der er fundet til en nøjagtigere Tidsfæstelse af Udgivelsen, er en Cirkulærskrivelse af 12. Januar 1725 fra Thestrup, hvori det noget vagt hedder, at Arbejdet med de nye kateketiske Spørgsmaal »er *nu alt nogen Tid siden* fuldbragt«. Samtidig meddeler Biskoppen Provsterne, at Eksemplarer af »Spørgsmaalene« »ere at bekomme her i Aalborg hos Bogbinderen Henric Luttendorph, som boer paa Graven, tvært over for Mons. Bordiers Kramboe, indbunden i Papir for 24 Sk. og i Pergament eller Læder for 2 Mk.«⁴.

¹) Skrivelse af 30. Januar 1728 fra Thestrup til Christopher Mumme (Kopibog for Aalborg Biskop 1723—31 Fol. 232 v—233).

²) Saaledes endnu i H. Ehrencron-Müller, Forfatterlexikon V, 457.

³) Kirkehist. Saml. 2. R. VI, 851—2. Dette Brev viser, at der ogsaa har været Vanskeligheder med at opnaa det teologiske Fakultets Godkendelse. Dette synes ligeledes at have været Tilfældet paa et tidligere Tidspunkt (jvfr. et Brev af 15. Juni 1720 fra Prof. Søren Lintrup til Biskop Thestrup i Kirkehist. Saml. 3. R. VI, 572).

⁴) Kopibog for Aalborg Biskop 1723—31 Fol. 73. — Desværre giver Landemodeprotokollen for Aalborg Stift med de deri indeholdte Monita heller ikke Holdepunkter for Bestemmelsen af Udgivelsesaaret.

I den nævnte Skrivelse benyttede Biskoppen Lejligheden til alvorligt at paalægge Provsterne at indskærpe Præster og Degne at bruge denne Forklaring, især dens to første Rubrikker (N. og M.). Endnu et Par Gange fremdrog Thestrup denne Sag i sine Cirkulærskrivelser. Den 23. November 1726 meddelte han Provsterne, at der »nu igen« hos Bogbinderen Henrik Schnell var at faa Eksemplarer af »vores Undervisningsspørsmaal« (fast indbundet for 26 β), og at Degne og Skoleholdere »endelig« maatte have dem, for at de ved Hjælp af dem kunde forklare Katekismens Ord for de ukyndige¹. Endelig formanede han i en ny Cirkulærskrivelse af 28. Januar 1728 Provsterne til

»at have Opagt med Underviisningen, at de, som ere underviste efter Bornemanns Methode, som eendeel er indført i voris Underviisnings Spørsmaal, kunde videre veyviis til at forstaae Cathechizmi Ord, som i Fortalen paa samme Spørsmaal i dend 2^{den} Punct erindris, at i Skolerne bruges mest de Spørsmaal N., som ere kun Cathechismi egne Ord, og M., som er dend eenfoldig Forklaring paa Ordene; og Prousterne i deris Wisitatzter fornemmelig forhøre, om de unge forstaae det, de læße, hvorved dem gives meere Lyst videre at søge Kundskab i de øfrige Spørsmaal«².

2.

Den Dom, som er blevet den Mumme-Thestrupske Katekismeforklaring til Del af Forskere, som har haft et nøje Kendskab til Katekesens Udviklingsgang og praktisk Erfaring i Katekisationsarbejdet, har i flere Henseender været gunstig. *H. F. Rørdam* mener saaledes, at Katekismespørsmaalene »afgive i det hele — enkelte Sønderligheder fraregnede — et ret fordelagtigt Vidnesbyrd om Forfatterens Duelighed som Ungdomslærer«, men er iøvrigt af den Opfattelse, at Bogen maa have stillet vel store

¹) Smstds. Fol. 169 b.

²) Smstds. Fol. 233 v.

Krav baade til Lærer og Børn¹. *Oscar Moe*, der saa grundigt har behandlet Katekismeundervisningens Historie i Danmark og Norge siden Reformationen, ofrer denne Forklaring en indgaaende Omtale. Han finder, at den er »et dygtigt Arbejde«, der indtager en Særstilling derved, at den som den første i Norden har optaget det Stof, som efterhaanden var vokset ind i de tyske Katekismeforklaringer, og ved at den søger at lægge dette Stof til Rette for de forskellige Alderstrin op til Katekumenerne, der her repræsenterer »øverste Afdeling«. I Behandlingsmaade og Fremstilling tilkender Moe de Aalborgske »Undervisnings Spørgsmaal« »betydelige Fortrin«, omend han — som Rørdam — mener, at de har en væsentlig Svaghed ved, at Stoffet for alle tre Alderstrin fremtræder blandet ind i hinanden². Ogsaa Skolehistorikeren *Joakim Larsen* har gode Ord til overs for dette Arbejde, en fyldig Haandbog som det var, mange Steder affattet i et fyndigt og jævnt Sprog, men han anker over dets ringe Hensyntagen til Børns aandelige Standpunkt³.

De her nævnte senere Forfattere har saaledes alle — deres Anerkendelse af Bogen ufortalt — haft nogle kritiske Indvendinger at gøre mod den. Det samme har aabenbart ogsaa været Tilfældet ved dens Fremkomst. Biskop Thestrup omtaler saaledes 1728 en Mag. Kjærulf, der kom i Strid med Mag. Mumme om adskillige »Poster« i Katekismeforklaringen, som han »holdt disputerlige«⁴. Et

¹) Kirkehist. Saml. 2. R. VI, 853.

²) Theol. Tidsskrift for den evangelisk-lutherske Kirke i Norge 3. R. III, 232—5.

³) Joakim Larsen, Bidrag til den danske Folkeundervisnings og Folkeskoles Historie 1536—1784 S. 25—6. — Katekismeforklaringens teologiske Karakter er i nyere Tid behandlet i Michael Neiiendam, Erik Pontoppidan II, 74—5, 258.

⁴) Kopibog for Aalborg Biskop 1723—31 Fol. 232 v f. — Den omtalte Mag. Kjærulf er formentlig enten Mag. Sten Kjærulf, Sognepræst i Aaby-Bjergsted 1724—62, eller Mag. Jacob Kjærulf, Sognepræst i Skallerup-Vennebjerg 1716—30.

andet Vidnesbyrd foreligger i et Haandskrift i Det kgl. Bibliotek (Ny kgl. Saml., Fol., 732), som fra gammel Tid er betegnet som »Een Critique over De fire Biskopers Catekismus af Hans Olufsen Nyested«. Om denne Forfatterbetegnelse er rigtig, er dog ikke aldeles sikkert. Indlægget er ikke skrevet med den angivne Forfatters egen Haand¹, men med en almindelig Skriverhaand fra første Halvdel af det 18. Aarhundrede. Dertil kommer, at flere indre Kendemærker snarere kunde tale mod end for Nystedes Forfatterskab. Nysted, den lærde Sprogmand, der især interesserede sig for Ordenes Etymologi, var i 47 Aar Sognepræst i Løsning og Korning ved Horsens², men Oplysninger i Indlægget lader Forfatteren være en Præst i Aalborg Stift (S. 600). Haandskriftet er dateret »den 22. Februar 1732«, Nysted skulde da være 68 Aar gammel, men i Fortalen angiver han sin Alder til ca. 60 Aar. Sammesteds omtaler han sin Skolegang i Viborg, medens han i Virkeligheden var dimitteret fra Throndhjem. Imidlertid har disse Kriterier maaske næppe den Betydning, man paa Forhaand kunde være tilbøjelig til at tillægge dem, idet det er meget sandsynligt, at de nævnte Data er opdigtede og beregnet paa at vildlede Læserne. Dette er nemlig i alt Fald vitterligt Tilfældet med andre Data i samme Fortale; saaledes hedder det, at Forfatteren og hans Ven i sin Tid var blevet dimitterede til »Akademiet i Nibe« (!), og at de i Viborg til Rektor havde haft Mag. Peder Grøngaard — en Mand af dette Navn har aldrig været Rektor i Viborg! Hvis man derfor ikke vil lade sig nøje med den gamle Biblioteksantegnelse om Forfatteren,

¹) Prøver paa denne foreligger i hans efterladte Samlinger af filologisk Indhold i Det kgl. Bibliotek (Ny kgl. Saml., 4°, 158; Fol., 482—4).

²) Om Hans Olufsen Nysted (Johannes Olai Neapolitanus) se Gerhard Treschow, Danske Jubel-Lærere S. 215—19 og et Uddrag af hans Selvbiografi i C. F. W. Bendz, Bidrag til Horsens lærde Skoles Historie I, 52—55. Selvbiografien fandtes endnu i Bendz' Tid i Horsens Skolebibliotek, men synes nu forsvunden (Meddelelse fra Horsens Statsskole). Et Brev fra Nysted findes trykt i Danske Studier, 1932, S. 166—7.

vil det næppe med afgørende Sikkerhed ud fra indre Kriterier kunde fastslaas, hvem der har forfattet denne Kritik. Forudsat, at alle de ovennævnte Data blot er fingerede, er der vel intet i Skriftet selv, der direkte taler mod Nysteds Forfatterskab, men heller ikke meget, der kan tale stærkt for dette. Det skulde da især være den humoristiske, snurrige Tone, som ret vel kunde passe til en gammel Særling som Nysted¹, ligesom ogsaa hans Hentydninger til Holbergs Komedier (Jacob von Tyboe, Den politiske Kandestøber, Jean de France, Den 11. Junii og Gert Westphaler) og til Molière (Tartuffe) harmonerer godt hermed².

Kritiken er formet som et Brev til en gammel Skolekammerat og Kaldsfælle, der nu var blevet forflyttet til et andet jydsk Stift (Ribe Stift?), til et Præstekald Syd for Randers, og indeholder — foruden en Indledning og en Afslutning — en Gennemgang af en Række Punkter i Katekismeforklaringen, som havde vakt Kritikerens Misnag. Skulde der være Tale om et virkeligt Brev — ikke blot et Indlæg i fingeret Epistelform —, kunde det være fristende at tænke paa Nysteds Ven, Litterærhistorikeren Albert Thura, Præst i Lejrskov og Jordrup, som Adressat, til hvem han ved en anden Lejlighed synes at have rettet et anonymt Brev³ (jvfr. S. 584 Note 3).

Da det næppe vilde lønne sig at levere et Aftryk af dette Arbejde i dets Helhed (44 Foliosider), fortjener Brevets første og sidste Partier formentlig af flere Grunde at meddeles in extenso, medens det vil være rimeligt at erstatte den mellemliggende detaillerede kritiske Gennem-

¹) Jvfr. Treschow, anf. Sted. Ogsaa Nysteds to Smaaskrifter »Melligo ex plantariis Hengeddi. Det er: Bie-Dræt af Hengeddi Plante-Beed«, 1702, og »Rhetorica laica et pagana. Det er: Læg Mands Tale-Kunst og Bondens Veltalenhed«, 1708, bærer et temmelig kuriøst Præg.

²) Jvfr. nedenfor S. 584, 585, 587, 588 og i Haandskriftet S. 8.

³) Jvfr. R. Paulli i Holberg Aarbog, udg. af Francis Bull og Carl S. Petersen, 1921, S. 93. Om Thuras Forbindelse med Nysted se Kirkehist. Saml. 5. R. II, 99—100 og 6 Breve til Nysted fra Thura i Afskrift i Addit., 4°, 609.

gang af til Dels mindre betydende Enkeltheder med et sammenfattende Referat.

Brevet begynder saaledes¹:

»Kiære Broder!

Tænck engang, hvor Tiderne [og] Mennisker, som lever i Tiderne, ere forander[lige]. Sidste Jubel Aar² gich Peder Post toe Gange om [Ugen] med Breve imellem dig og mig, og Indholden [deraf] var meestendeelen om lærde Sager.

Siden den Tid haver jeg intet haft fra din høylærde Pen, uden engang du sender mig en Papiir Lap, hvorpaa intet fornøylegt var skrevet uden alleene dette, at du hafde sat dig ned sønden for Randers og sad vel.

Dersom du nu fremdeelis maatte raade dig self (det Gud forbyde), troer jeg, du icke meere i dette Seculo skrev mig til, men udsatte det til næstkommende Jubel-Fæst, thi du, som er fiorten Dage yngre end jeg, kand vel tæncke at opleve den Tiid, men jeg, som er nu henimod 60 Aar, indbilder mig at døe herforinden. Vel ved jeg, at du er bleven til en anden Mand, siden du forlod Wiborg Stifts Horizont og boer nu i et Land, som Monsieur d'Espang³ vil have henregnet under det hellige Romerske Rige, men skulde det derfor være din Hellighed for nær at skrive Breve indtil Jylland som til andre, saa og til mig, een af dine ældgamle Brødre og Venner? At du er doven til at skrive, det troer jeg, men at du er meere doven end jeg, derom tvivler jeg; siig mig derfor, hvad bevægende Aarsager

¹) Udgivet efter samme Principper som Brevet S. 575. I Manuskriptet er der opstaaet enkelte Lakuner ved Tidens ublide Behandling. — Kritiken er tidligere i Korthed omtalt hos O. Moe, anf. Skrift S. 233 og M. Neiiendam, anf. Skrift II, 258.

²) Formentlig Taksigelsesgudstjenesten for 200-Aaret for den augsburgske Konfession den 25. Juni 1730 (A. Bussæus, Historisk Dag-Register over Friderich den Fierdes Regierings Begivenheder S. 255—6).

³) Formentlig sigtes der hermed til Ludvig Holbergs Komædie Jean de France, hvori Jeans Tjener Espen oftere kaldes »Monsieur d'Espang« (Actus V, Scen. 3 og 4). Denne siger i Act. III, Scen. 2: »Jeg er fød over ti Mile sønden for Randers, hvor vi ere anseet som Lemmer af det hellige Rommerske Rige«. Kritikeren anfører ikke den nævnte Afstandsbestemmelse; den vilde heller ikke passe godt, hvis A. Thura er Adressaten. (Velvilligst oplyst af Professor, Dr. J. Oskar Andersen.)

du kand have saa aldeeles at ophæve den kiærlige Correspondence, som var i gamle Dage imellem dig og mig.

Jeg maa tæncke, at som det skal være de Lærdes proprium at være ydmyg, saa haver du som en lærd Mand vildet unde mig med Jacob von Tyboe Præferencen¹, som jeg og iche for Lærdom, men for Alders Skyld billig kand prætere, og saaleedes tilkommer mig da Fortrinet og den Ære først at sammenhieske et langt Brev, ongefæhr paa en Bog Papiir, som min Høflighed agter med sna[riste] at bortsende til din Opvartning, men skulde man mage[ligent] ville tillade mig med egen Haand at overma[le] . . .² mange Arck, maa du forlade mig, om jeg, som [mangen an]den betiennet mig af Secretarie, thi naar Røsten er [Jacobs], kand det gielde dig lige meget, om Hænderne ere [Esau]s.

Hvad min Stil og Skrifvemaade er angaaende, saa falder den nu meere saturnisk end i forige Tider, thi du skal vide, at her er falden Snee paa Biergene, siden vi sidst saae hinanden, og jeg begynder slegte Hans Michelsøns Katt³, der var i sin Ungdom overmaade lystig og blev i sin Alderdom overmaade knurvurren; jeg slegter og den gamle høylærde Ole Laae, fordum Auditeur for første Classe i Wiborg Skole⁴. Hand læste saa længe i lærde Bøger, til hand paa Sidstningen blev saa lærd, at hand iche meere kunde prædikke, ja, hand blev saa lærd, som den Lære-Fader, du selv skrev om engang saaledes:

Jeg læser om en gammel Mand, at hand saa længe skrabte i lærde Bøger om Forstand, til hand sin egen tabte.

Eller som du paa et andet Sted skrev med ubundne Ord:

Dersom eendeel af de Lærde vare saa frie for Griller, som de Ulærde, og de Ulærde saa lærde som de Lærde, da kunde den christelig Troe og rette Forstand boe fredelig og tryggelig i Landet og i Huuse med hinanden, men skulle Forstanden ville opsætte sig til Ulydighed imod den christelige Troe, saa kand saadan en Forstand

¹) Ludvig Holberg, Jacob von Tyboe Actus V, Scen. 8.

²) Lakune i Manuskriptet.

³) Udtrykket er ikke genfundet andetsteds. En Holbergsk Reminiscens?

⁴) Ole Laae er ligesom de nedenfor nævnte E. Hægen og Peder Grøngaard en fingeret Person. M. H. t. Udtrykket »Auditeur« jvfr. Holberg, Jean de France Actus I, Scen. 3.

icke kaldes en ræt Forstand, og da heeder det: udstød Tiennisteqvinden¹.

Endeel af vi U-lærde skal vel icke heller være saa aldeeles fri for Griller, men Gud lad[e] baade I Lærde og vi Ulærde beholde dend christelige Troe og rætte Forstand.

Jeg skrev »vi Ulærde« og er icke saa romtalendes² som E. Hægen, da hand om Formiddagen, for sin Part, havde drukket en halv Potte Brendeviin, sagde hand, hand var Homo Literatus, og da hand om Efftermiddagen endnu havde drukket en halv Potte og blev vaer, at intet meere var i Flasken, sagde hand, at hand hafde absolveret alle sine Studia, men jeg regner mig blant Laicos, da jeg dog er trey Bøgger lærdere, end dend Tiid du og jeg gick i Skole i Wiborg, og Mag. Peder Grøngaard var Rector, kort sagt: jeg er nu Purus Putus Theologus, sed non purus putus Asinus.

Du, som da var en lærd Mand i Bøgger, nu en lærd Mand uden Bøgger, en Elskere af Bøgger, og haver Kundskab om Bøgger, skulle vel ville vide, hvad det er for trey Bøgger, jeg nu er lærdere end den Tiid, Rector Don Pedro dimitterede os af sin Skole og reccommenderede os til Academiet i Nibe, og da er Bøggerne disse:

1. En Bog in Octavo, skreved af Alexander Roseo³, som hand kalder: den gandske Verdens Religioner, og derudi viiser hand, i hvilchet Seculo og i hvilchet Land enhver først er opkommen. Skulle denne Bog nu paa nye oplegges, ville det vel skee in Folio, thi siden hans Død haver Religionerne ynglet i Mangfoldighed.

2. Hugo Grotii Christen Troes Sandhed in Duodecimo⁴. Hand slider sig paa en kortere Maade igiennem den gandske Verdens Religioner og siiger, de ere ikkun fiire:

- A. Den Hedenske,
- B. dend Jødiske,
- C. dend Mahometanske, og
- D. den Christelige.

¹) Gen. 21, 10, brugt symbolsk Gal. 4, 30.

²) ∩: pralende.

³) Den engelske Lærde Alexander Ross († 1654) udgav 1653 en Oversigt over alle Religioner i Verden »Pansebeia, or a View of all Religions in the World«, som siden kom i mange Oplag og Oversættelser.

⁴) 1678 var der ved Thomas Bartholin kommet en dansk Oversættelse af Hugo Grotius' bekendte Bog »De veritate religionis Christianae« (1624) under Titel: »Om den Christen Troes Sandhed«.

Eenhver af dennem haver noget at grunde deris Troe paa: Hedningerne deris Oracle, Jøderne deris Thalmud, Mahometanerne deris Alcoran og de Christne Biblen eller den hellige Skriff, baade det gamle og nye Testamente; ogsaa beviiser hand med uryggelige Argumenter den Christelige Troes Sandhed.

Under Christendommen og imellem Christne regnes endnu fiire Hoved-Religioner, nembl. de, som bekiende sig til enten dend Græchiske Kirke som den ældste, eller dend Romerske som nestfølgende, eller dend Lutherske som dereffter følgende, eller dend Calvinske som den yngste og sidstfølgende. Men om Forskiellen imellem disse fornævnte fiire Christelige Religioner, og hvorledes de fortolker Biblen, at dend eene Version strider her og der imod den andens, derom er icke mit Forsæt her at skrive, endskiønt jeg forstaar Hebraisk, som er det gamle, og Græsk, som er det Nye Testamentes Grundsprog, ligesaavelsom Borgemester von Bremenfeld forstod Latin¹.

Jeg vil ey heller skrive om Secter og Kætterier, som findes under alle Religioner (saadan Klinte saaer Fienden, naar Folket sover², endog i den Ager, som Gud tilforn saaede med god Sæd, og Luther Hveede). De Romersk Catolske veed jeg vel nægter, at under deris Religion ere Secter, men hvad skal da Jesuiter, Carmeliter, Minoriter, Capuciner, Augustiner, Franciscaner, Dominicaner, Charthuuser og saadanne fleere Secter og Insecter af Muncke, som findes i Pavedømmet, hvad skal de da være? Her udi Rigerne have vi, Gud skee Lof, eller vi burde at hafve den reene Evangeliske Lutherske Religion, og derom handler

3. den tredie Bog, jeg nu er lærdere end i gamle Dage, som er Sogne-Præsten for Aadsted og Skierum Meenigheder og Provst over Wenneberg Herred i Wendsyssel velærværdige Mag. Christopher Mumme hans Aar 1721 paa Tryck udgangne Spørsmåale, som hand kalder Underviißnings Spørsmåale.

Af denne tredie og sidste Bog alleene meener jeg at uddrage saa meget, som til et vitløfftig Brev behøves, og naar det bliver saa vitløfftig som Geert Westphalens Reyse fra Haderslef til Kiil og som Beskrivelsen om Arius og de syv Churfyrster³, skulle jeg tæncke, det var vitløfftig nock. Brevet vil jeg skrive paa Danske, det maa jeg forstaae, og til Ud-

¹) Ludvig Holberg, Den politiske Kandestøber, især Actus V, Scen. 2.

²) Matth. 13, 25.

³) Ludvig Holberg, Gert Westphaler, Scen. 6, 10, 13.

spæchning for Stadtz Skyld blande noget Frandsk og Latin imellem, det maa du forstaae.

At jeg her og der bruger Bibelske Talemaader, og med Sprog af Skriften enten stadfæster det, som mig synes ret, eller og giendriver det, som mig synes icke ræt skrevet af Autor, maa joe endelig saa være, naar jeg skriver til en geistlig Mand om geistlige Sager, men at jeg icke saa lige citerer Bøger, Capitler eller Vers, maa du forlade mig, thi jeg ved, du er oplært i Skriften fra din Ungdom og saa bekiendt i Biblen, som Lars Pedersen var i Europa, naar nogen skref uden paa et Brev:

A Monsieur

Monsieur Lars Pedersen

Franco

Europa¹,

saa vidste alle Folck i den Part af Verden baade, hvo hand var, og hvor hand var at finde, og Brevet kom ham vist nock tilhende.

Iblant geistlige Sager regner jeg da med Billighed Autors Underviifnings Spørsmåale, og derom og over at skrive skal være mine Tancker. Som mig synes, skrifver jeg meest ordentlig og skickelig, naar jeg begynder fra een Tings Begyndelse, og slutter, naar jeg kommer til Slutningen, og at det synes fornøden, at jeg afskiærer mit Brev under visse Afdeeling, at det kand synes, ligesom det var kommen fra en lærd Mand. Lad for Ræsten, I Lærde, længe nock synes »Davus sum, non Oedipus². Nota, det Ord »synes«, eller de Ord »som mig synes«, maa du icke optage fortrydelig eller som noget pedantisk, om [de] her effter i mit Brev offtere skulle forekomme; jeg er ellers icke Elsker af Tautologier eller af de Musicantere, der gnier altid paa een Streng, men jeg effteraber herudi eendeel af I Lærde, særdeles de, som skrive Disputatzer over de Ting, som er uden for deris Horizont. De raisonerer meget, men resolverer og statuerer lidet eller intet og for visse Aarsager Skyld hellers sige, at de synes saaleedes, end at det er saaleedes«.

Efter Fortalen følger en Gennemgang af de enkelte Punkter i Katekismen, som Forfatteren ønsker at gøre

¹) Jvf. Ludvig Holberg, Den ellefte Junii, Act. V, Scen. 9.

²) Terents, Andria I, 2 V. 194.

til Genstand for sin Kritik. Allerede Titlen er han utilfreds med — den er »saa pralendes« som var »alle Cal-lundborg Spiire opsatte paa Ste Jørgens Kircke uden for Aalborg«¹. Det passer sig aldeles ikke at anbringe de fire store Biskoppers Navne her — maaske er noget i Autors Spørgsmaal biskoppeligt, men »saa er dog det gemeene Tøy, som derudi findes, ham selv ligt«. Forøvrigt kunde det have været tilstrækkeligt med Dr. Foss' og Dr. Bornemanns Spørgsmaal, som ikke saa ganske »burde kastes under Bencken«, og som maaske kunde komme til Ære og Værdighed igen, naar Autors bliver gamle og gaar af Moden². At tro, at denne Forklaring skulde kunne skabe den tilsigtede »Uniformitet«, som Apostlene, Luther og mange andre store Mænd forgæves har arbejdet for, er usandsynligt. »Skulde nogen da kunde troe, at een alleeniste Provst nu i vore Tider skulde kunde udrette saa store Ting, eller hans Besluttelse være af den Kraft og Styrcke at bøye alle Degne, Skoleholdere og Huusfædre i Aalborg Stift, hvoriblandt mange ere studerede og mange ustuderede, deres Halse og passe deres Hofveder under denne Uniformitets Bog? eller rette sig saa lige effter den rette Snorr, som er snoet skæv?«.

Heller ikke det teologiske Fakultets Approbation finder helt Naade for Kritikerens Øjne. Det havde været bedre, om Professor Hans Trellund havde gjort sig mere Umage med Censuren. Havde han underkastet Forklaringen et lige saa flittigt Eftersyn som det, der blev den Augsburgerkonfessions Historie til Del, som Mag. Tychonius gav os »paa god forstaaelig Danske«³, eller som det, hvormed

¹) St. Jørgens Kirke uden for Aalborg var en ganske lille Kirke (jvfr. Bjørn Kornerup, Aalborg Stiftshospitals Historie S. 186).

²) Kritikerens omtaler Biskop Frands Thestrup med stor Veneration (S. 6 v): »den gammel ærlig Guds Mand, Biskop, Mag. Frands Thestrup«.

³) I Anledning af 200-Aars Jubilæet for den augsburgske Konfession 1730 havde Stiftsprovsten i Viborg Christen Lassen Tychonius udgivet »Den Hellige Augsburgske Bekiendelses Historie«. Johannes Trellund

Professor Hans Wandal eftersaa Biskop Henrik Bornemanns kateketiske Spørgsmaal¹, saa tvivles der paa, om den »saa gandske francoe uden Mangel og Antegnelser havde passeret til Trykken«.

Ogsaa Biskop Frands Thestrups Fortale, hvori han har berømmet, rekommanderet og »ligesom til Himmelen opløftet Autor«, er angribelig, og spydigt føjes der til, at der sandelig er Aarsag til at rose Autor for, at han kan lempe sin Stil efter de enfoldiges Fatteevne, da Gud, Biskoppen og hver Mand ved, at han ellers ikke er en »simplex homo«. I Virkeligheden er der god Grund til at anke over Forfatterens Stil. Skønt Kritikerens selv er Jyde, og selvom han nok kan forstaa nogle af Spørgsmaalene, saa er der dog andre, som han slet ikke kan forstaa. Det hedder herom:

»Det første ieg læste disse Underviisnings Spørsmaale vare de saa søde i min Mund som Bogen, Iohannes aad², og jeg lærte meget got deraf, men da ieg siden ved nøye Effterlæsning fornam det meget Misk Mask, hand havde blandet i Petri reene og usvigelige Melk for de unge³, der icke endnu have forsøgte Sind eller ved at giøre Forskiel imellem det dyrebare og det ringe, gav det Vrid i min Mafve, og da undrede jeg icke meere over, at de have kundet foraarsage saa mange lærde og ulærde Folck icke alleene Vrid, mens endog Hovedpine. En stor Gryde fuld af det beste og sundeste Mad kand ioe blive fordervet af en liden Skeefuld Forgift, saaledes at de, som nyde deraf, maa raabe med Propheternes Børn: »O, du Guds Mand, Døden i Gryden«⁴! Forøvrigt er Kritikeren klar over, at det er en vovelig Sag at fremkomme med Anker mod denne saa højt priste Forklaring. Hvordan skal man und-

var Prof. theol. 1711—25. Som Biskop i Viborg havde han forsynet Tychonius' Skrift med en »Censura Viburgensis«, dateret 4. Januar 1732, (trykt foran), hvori han vel udtaler en almindelig Anerkendelse af Værket, men ogsaa anker over en Del Enkeltheder.

¹) Om Striden 1693 ff. mellem Biskop Henrik Bornemann og Professor Hans Wandal se Kirkehist. Saml. 2. R. VI, 1—35.

²) Apok. 10, 9—10.

³) 1. Pet. 2, 2.

⁴) 2. Kong. 4, 40.

gaa »at støede Autor for Brystet med Nebbet af en Pen og igien vente sig en Skrabbe over Næsen af hans Pæn«.

Ved nærmere Bekendtskab med Stilen og Opbygningen i hele Katekismeforklaringen kommer man til at tænke paa det gamle Billede om Kolossen paa Lærfødder¹. Der findes vel Guld og Sølv heri — Dr. Morten Luthers Ord og Forfatterens Forklaringer, samlede af Skriften. Herved kan tillige forstaas, »hvor gudelig og opbyggelig, og hvor ordentlig og skichelig Autor haver sammenbundet de fem Catechismi Parter . . .«. I denne Henseende var der god Lejlighed til at berømme Forfatteren mere vidtløftigt for hans Spørgsmaal og »straffe dem, som aldeles vilde have samme undertrykket, og Barnet tillige med Baddit udkast«. Men der findes ogsaa iblandet Kobber og Jern 3: »de kaabber-stercke og jernhaarde Spørgsmaale, som Autor imellemstunde fremsetter«, og som langt overgaar de enfoldiges Fatteevne. Alt for mange unyttige Spørgsmaal synes optaget i Forklaringen, og alt for mange nyttige udelukt. Endelig findes der Ler og Lærfødder, det er Omtalen af de mange mærkelige og sjældne Synder (især ved det 2. og 7. Bud), som hidtil var ukendt hos de gamle her i Landet, og som ikke burde læres de unge.

Efter de mere i Almindelighed holdte Bemærkninger om Katekismens Karakter gaar Kritikerens over til at behandle Enkeltheder. Efter de indledende skarpe Udfald skulde man maaske have kunnet vente en meget dybtgaaende Kritik, men i Virkeligheden er hans Antegnelser ret spagfærdige i Tonen og drejer sig ikke om meget væsentlige Spørgsmaal. Hist og her indeholder hans Kritik dog ret interessante Oplysninger baade af kirkehistorisk, kulturhistorisk og folkloristisk Art.

Blandt Enkeltheder nævner Kritikerens, at det er uheldigt, at Luther blot omtales som »en fattig Munck i Først-

¹) Dan. 2, 31 ff.

ningen«. Tror Forfatteren virkelig, at mange unge Mennesker »endog i Aasted og Skierum Sogne« skulde vide, »hvad en Munck er for et Creatur?«. Han burde her have givet en Oversigt over de forskellige Munkeordeners Historie, over deres Oprindelse og Udvikling. — Forskellige af Mummes Definitioner paa religiøse og etiske Begreber kritiseres. Saaledes holder Beskrivelsen af Hykleri (S. 17—18) ikke Stik. Naar der under Hykleri indbefattes, at de, der gaar til Kirke, Skrifte og Guds Bord, gør det uden hjertelig Andagt, saa kan det være rigtigt nok i sin Almindelighed, men det kan dog ogsaa hænde andre end den, der er en Libertiner eller Hypokrit, at mattes i sin Andagt. Eks-empler derpaa haves bl. a. i Luther og Jens Dinesen Jersin, den gudfrygtige og lærde Biskop i Ribe, som en Gang i en Fristelsens Time maatte lære Guds Ord af sin Kusk¹. De, der forholder sig sløvt — uden hjertelig Andagt — under Kirkegangen eller ved Skriftens Læsning, er ikke saa meget at anse som Hyklere end som »aabenbare Ugu-delige«. Forøvrigt kan det undertiden være vanskeligt at samle sit Sind til Andagt, ikke blot til »Kielling Bønner«², men ogsaa ved de »Psalmer, som mig synes iche værd at staae i en skickelig Viisebog, saasom iblant andre Peder Hansen Vognmands Psalme³, som findes i de gamle fuld-

¹) Jvfr. S. M. Gjellerup, Biskop Jens Dinesen Jersin S. 208.

²) Herved tænkes vistnok paa Bønner med magiske Formularer, jvfr. Katekismeforklaringen S. 29: »Læreren faaer at høre de Formularier af synderlige Bønner, som hand mindst ventede«.

³) Visen »Paa Verdens Lykke oc Velde«, der til Tema har Troen paa Guds Forsyn, er en indholdsmæssig interessant, gammel Peblingesang og findes bl. a. i »En Ny fuldkommen Dansk PsalmeBog«, udg. af Chr. Cassuben, 1677, S. 917. Som Prøve kan følgende to »Vers« anføres:

»Alle de som for os haffve været / i Verden trint omkring / de ere saa kommen til Ære / paa Lærdom lagt stor Vind / ingen Hund løber gal i femten Aar / icke gjør jeg heller i hvor det gaar / den Ko hun kommer dog / som til Byes bisser bag.

Nydelig Retter oc Dricke / med bar Nats Leye paa Seng / vil nu icke til os recke / i denne vor Ungdoms Trang / Kiernemelcks Valde oc

komne Psalme-Bøger¹, og begynder saaleedes: Paa Verdens Lyche og Vælde etc.« Vil man have vidtløftigere Forklaring paa Hykleri, saa bør man læse Molières Komædie om Tartuffe og Fortalen med.

Mummess Behandling af Trolddomssynder (S. 27—8) er alt for indgaaende. Der findes her saa udførlige Oplysninger², at »Becher i sit Skrift om den fortroldede Verden³ synes icke at have vidst alt dette«. Hvis man ikke vidste, at Paulus lod brænde de Ephesers Trolddomsbøger⁴, skulde man tro, at Forf. havde laant Koncepten til disse!

mulet Brød / ledsker oc tjt for Hungers Nød, mand æder oc tjt sure Kaaste, som Koen dog haffve i Baase«.

¹) De saakaldte »fuldkomne Psalmebøger«, der indeholdt hele Hans Thomissens Psalmebog foruden adskillige Tillæg, paabegyndtes udgivet af Joachim Moltken 1640 og fortsattes af Christian Cassuben 1664 ff.

²) I Forklaringen til det 2. Bud hedder det hos Mumme (S. 27—8) bl. a.: »under saadan Troldom hører ald den Over-Troe, som vi fatter af u-behørlige Tegn: som for Exempel: Kragen, eller Skaden skriger, derfor er Bytte i Vente: Det har ond Dyd at gaae i sin Tieneste, eller flytte den første Dag i Ugen: Arve-Sølv eller Guld kastet i Fødselens Bad skal volde Barnet aldrig at trænge til Penge: Kors paa Dørre, eller besoorne Negliker i Dørstolpene skal hindre alt ondt fra at komme ind i Huusene: Dersom en frugtsommelig Qvinde seer en Sæk, som er bunden for, bliver baaren ind ad Dørren, vil hun faae en gandske haard Forløsning: Kalder mand Børn op efter fromme, eller ildsindede Folk, maae det endelig arte i Sindet: Spendes Hopper for Liig, blive de siden u-døgtige at føde: En syg Hest skal mand ride over en Kors-Vey med, saa faaer hand bedre: Døer frugtsommelige Qvinder uden Forløsning, skal de have Staal i Kiisten med sig, for ikke at gaae igien: Saadant og utalligt meere har Gemeenskab med Troldom, og Satan tit ved Guds Tilladelse paafører de Over-troende det, de frygte for; og hand vinder saa vidt, at hand ved saadanne lumpen Indbildinger drager de Eenfoldige fra den Troe og Tanke, som de skulle have til Guds Forsiun og Ord«.

³) Der sigtes til den hollandske Præst Balthasar Bekkers bekendte Værk mod Overtroen »De betoverde weereld«, Amsterdam 1691. — B. Bekkers Skrift var vel kendt i Danmark, jvfr. saaledes Erik Pontoppidan, Menoza, II, 1742, S. 448—59 og Ludvig Holberg, Epistler, udg. af Chr. Bruun, II, 52, 53.

⁴) Act. 19, 19.

Maaske vidste de ældgamle Cyprianus, Theophrast, Paracelsus og andre saadanne i den sorte Kunst højt oplyste Mænd, der synes at have været lærere end mange, der nu kommer fra den store Skole paa »Blochsberg«, ikke at gøre Djævelen alle de Puds, som her læres Ungdommen. Havde »Doctor Johan Faustus« vidst, at besvorne Nelliker anbragt i Dørstolpen havde Kraft til at hindre alt ondt i at slippe ind ad Døren, havde han sikkert betjent sig af dette Middel den Aften, Djævelen kom for at hente ham¹. Derimod er det underligt, at Trolddomssynder, som virkelig gaar i Svang, ikke nævnes. »Eenfoldige Folch her i Landet og fattige Bønder paa Landet, endog i Aasted og Skierum Sogne, som enten icke veed, hvad det er at besvære Neglicker, eller og icke veed, hvor de kand bekomme Neglicker, betiener sig endnu af u-besoeren Byncke eller graa Buure² over deres Dørre eller i Dørstolperne og Sancte Hans Løg imellem Bielker og Loffte, som hidindtil brugeligt været haver, særdeeles St^e Hans Aften; thi da efter deris Tancker gielder det for Alvor at hindre Trold-Folch og alt ont fra at komme ind i deres Huuse, men Autor skriver her icke et Ord om disse bekiendte Urters Misbrug«.

Forfatterens Stilling til Sabbatsbudet giver Anledning til forskellige Overvejelser. Der er ingen rigtig Konsekvens i Mummens Holdning paa dette Omraade. Snart gaar han for meget til højre, snart for meget til venstre, frem og tilbage, »ligesom en Høne i Blaar«³. Paa den ene Side tillader han, at man i de Tilfælde, hvor det er »høyt fornøden«, udfører verdsligt Arbejde paa Søndagen f. Eks. ved at bjerge Hø eller Korn ind, naar det ser ud til Regn eller

¹) Jvfr. Folkebogen »Historia om D. Fausto« (Danske Folkebøger XII, udg. af R. Paulli, S. 181).

²) I Teksten synes nærmest at staa »Buune«, formentlig en Fejlskrift.

³) ɔ: være i Forlegenhed (Verner Dahlerups Ordbog over det danske Sprog II, 753).

Storm o. l., eller for at hjælpe fattige Mennesker; paa den anden Side tager han straks den givne [principielle] Frihed tilbage, naar han forkaster, at man bager Brød Søndag Morgen eller harver den Sæd, som er saaet Aftenen forud. Og hvorfor? Fordi man kunde have maget det saaledes, at disse Arbejder var udført paa de andre Dage i Ugen. Den Distinktion, som Forfatteren paa denne Maade gør mellem tilladeligt og utilladeligt Arbejde, vil ikke holde Stik i det praktiske Liv. Der vil blive mange ubestemmelige Grænsetilfælde — og »een Bonde skal nock, og somme meere end nock, viide herom at underrette sig selv«.

Ved Forklaringerne om Lærerstanden (under det 4. Bud) har Kritikerens intet at indvende. Kun kunde han i Anledning af Udtalelsen om, at alle Menighedens Lærere er Biskopper, lide at vide, »om da den Syster Phoebe, som Autor for nogle Aar siden omsendte i Schallerup og omliggende Meenigheder at lære alle Folck offentlig i Kircker og Skoeler hans Spørsmåale, icke med Billighed kand præterendere Titul af Bispinde?«¹. I den videre Forklaring over Præsternes Levned forstaar man ikke rigtigt, hvad det Udtryk skal sige, at en Præst »kand dricke *brav* med Sogne Folckene«. Kritikerens vil bestemme dette Begreb saaledes, »at Præsten dricker med Sogne Folckene, og Sogne Folckene med Præsten, til de staa paa Hovederne«, men dette er ikke at drikke »brav« (d: som brave Folk). »Skulde der iblant Præster i hans Provstie findes saadanne Fylde-Bytter, og det er dem, hand her skyder efter, hvorforsætter hand dem da icke som deres Øfrighed derfor *brav* til Rætte?«. Uheldigt er det ogsaa at bestemme Kendetegnene paa en *gerrig* Præst, som Forf. gør det. Efter hans Mening er en Præst ikke *gerrig*, »fordi hand aarle og silde seer til Gavns i sit Huus« — jvfr. 1. Tim. 5, 8. At allegere dette Bibelsprog er jo akkurat »det selv samme, som alle gierige, Aager Karle, Blodjiler,

¹) Jvfr. Rom. 16, 1—2. Der er ikke fundet Oplysning om, hvad Kritikerens sigter til.

Skindere og Skavere¹ betiener sig af og smykke deris Forhold med«.

Forklaringens Forbud mod at udføre Hoveriarbejde selv efter Øvrighedens Befaling paa Helligdage (jvfr. Act. 5, 29) finder Kritikeren det mest »impertinente« i hele Bogen. For det første maa man vel sige: Gud bevare os for en Øvrighed, der skulde ville give saadanne Befalinger, som en Jøde og Tyrk, end sige en Kristen ved, at han ikke bør adlyde! Men dernæst: er det ikke forgæves, at Forf. udsteder dette strenge Forbud, naar han dog tidligere under visse Omstændigheder har tilladt Helligdagsarbejde? — »Kand en Proprietarius icke og være fattig? eller er det urimeligt, at der joe ligesaavel kand falde en Oxe eller et Asen i en Brønd for en Herre Mand som for en Bonde om Sabbathen?« Her ser man den betænkelige Konsekvens af Forf.s vide Fortolkning af Matth. 12, 12. Baade Husbond og Tjener gør vel i at føre sig disse Kristi Ord til Nytte — »men lad dem vogte sig, at de icke med Autor strecher dem for vidt og gjør for mange Skov Rejser eller rycker for meget Hør op etc. om hellige Dage!«

Forklaringen til det 7. Bud er alt for vidtløftig og specificeret. »Mange, som i mange Aar hafver øvvet sig i Tyverie og reist paa Haandvercket til Wiborg Snapsting, Kieler Omslag, Leipziger Mese og andre berømmelige Steder, veed maaskee icke endnu alle de gamle og nye Mode Tyve Snit, som Autor her . . . i et kort Begreb sammen-sancker og lærer Ungdommen uden ad«. I Virkeligheden er disse Afsnit at anse som en Oplæring i Tyveri. Det havde ikke været fornødent at give den enfoldige Ungdom Begreb om mange af den Slags Kunster, som hidtil har været ganske ukendte i Landet. »Den Konst at besvige sin Næste med at komme Løbe-Melck² i Smør vidste vel faae eller ingen i Aalborg Stift, førend de lærte det af

¹) ♂: Skraber, Bedrager (O. Kalkar, Ordbog III, 774).

²) ♂: Mælk, som er skilt med Løbe; ostet Mælk (V. Dahlerup XIII, 534).

Autors Spørsmåale, og mangen ærlig Mand, som købte af det Slags Smør, takker ham lidet got for saadan Lærdom«.

Meget tilfreds er Kritikerens derimod med Mummess bestemte Hævdelse af, at det falder ind under Begrebet Tyveri, naar Tjenestefolkene i Husbondens Fraværelse giver fattige noget af det, der hører ham til. Hvis en Husbond ved sin Bortrejse ikke selv »henger Brødkurfven saa høyt«, at Tyendet ikke kan naa den, saa er denne Formaning saare nyttig. Ligesaa bør de formanest til, at de »ingen Samqvem holder med Land-Strygger, Rende Kielinger, Fyg om Bye, Sladder-Tasker og Drag-Dukker — saadanne kommer heldst, naar de veed, Hosbond er icke hiemme, og saadanne burde med deris Poeser og Kander gandske tomme til Sprøve¹ eller Hekkenfeld at henviises«. Fortræffeligt finder Kritikerens Forklaringens Distinktion af Begærlighed mod det 9. og det 10. Bud. Maaske vil dog nogle laste Forf., fordi han her har opgivet Henrik Bornemanns Definition: Begærlighed mod det 9. Bud angaar urørlige og livløse Ting, mod det 10. de rørlige og levende Ting. En saadan Anklage vilde dog være ganske uberettiget — Forf. har aldeles Apostelen Jakob paa sin Side. At angribe Forf. for, at han her ikke har villet følge Bornemann, vilde være lige saa ubilligt, som da nogle i sin Tid ytrede deres Misfornøjelse med, at Thomas Kingo ændrede noget i vore ældgamle Kirke-Psalmer, især i den »Et lidet Barn saa lysteligt«.

Derimod finder han, at Forfatterens Forklaringer om Treenigheden og om Foreningen af Kristi guddommelige og menneskelige Natur lader meget tilbage at ønske i Retning af Forstaaelighed for Bønderbørn. Og det skal man finde hos en Forfatter, som har sat sig til Maal »at lempe sig og sine Talemaader efter dem, som ved Jordens Dyrkelse haver kun nedrige Tancker«! Forøvrigt er Kritike-

¹) Sprogø (jvfr. Aarvog for Historisk Samfund for Sorø Amt I, 71 ff.).

ren yderst sparsom med Indvendinger mod de i snævrere Forstand dogmatiske Afsnit af Katekismeforklaringen. Nævnes kan det dog, at han viser sig som en Mand, der ikke vil have Skriftestolen afskaffet, »som mange nu stræber efter«. Den er til stor Velsignelse for mange, baade for de haardnakkede og de ugudelige, for de bedrøvede, de vankundige og de vildfarende. For sit eget Vedkommende kan han sige: »og ieg takker Gud, at ieg endnu aldrig, saa gammel ieg er, er falden under nogen Præstes Haand, ieg ioe er gaaet meere glad i Hiertet og meere rolig i Samvittigheden fra Skrifte Stoelen, end da ieg gick der til«. Haandspaalæggelsen i Skriftestolen forsværer han som et Led af Liturgien, som har Betydning i sig selv. Den er ikke blot en Tilkendegivelse af, at den enkelte modtager sin Syndsforladelse, men den meddeler i sig selv »nogen Guds Magt«.

I Nadverlæren er Kritikerens utilfreds med Forklaringen, at den legemlige Æden og Drikken blot vil sige, at jeg faaer »et lidet Stykke Brød, og en Drik Viin i min Mund«. Var Calvinus i levende Live her til Stede, kunde han og Autor vistnok komme godt overens i den Artikel. Det er mærkeligt, at Forfatteren paa dette Sted (S. 275) synes at have glemt, at den legemlige Æden og Drikken, der her er Tale om, er af sakramental Art og omfatter ikke blot Elementerne, men ogsaa *Kristi* Legeme og Blod — andre Steder har han dog selv det rette.

Kritiken afsluttes med følgende »Beslutnings Tale«:

»Fleere af Autors Spørsmåle kunde ieg vel hafve igiennemgaaet, men med Forsæt har ieg dem forbigaaet. Det, ieg haver skrevet i min Epistels Fortale, meener ieg noget nær at have beviist, og det Løfte at opvarte dig med Vitløftighed synes mig og ret nu at have holdet.

Jeg slutter derfor paa Timen, men een Ting fattes her endnu, som ieg snart kunde have forglemt og nu først erindrer, at paa en Fortale følger sædvanligen en Beslutningstale; I Lærde bruge gierne paa Disputatze og Strid-Skrifter saadan Tale, og mindes ieg ret, kalder I det paa Latin Corollaria, som

baade fylder meere i Munden og klinger bedre i Ørene end det danske Ord

Beslutnings-Tale.

Giv da nu nøye Agt paa, hvad ieg herefter vil sige, og stryg Søfnen af Øynene, nu begynder ieg.

Eutichus falt i Søfn under Pauli Prædicken¹ og falt ned, hvorsnart kunde hand icke hafve brødt hans Hals i Stycker? Men der staar, at Paulus begyndte sin Prædicken paa [den] første Dag i Ugen, og hand forlængede Talen indtil Mid[nat], kunde da dette unge Menniske under saadan en lang [Tid] icke snar falde i Søfn? Du derimod som en gammel [Mand], der hafver sovet i mange Aar, dersom du sover over mit Brev eller legger det hen ubrødt og ulæst, [nu] Dagene bliver længere, eller icke inden sex Ugger svar[er] derpaa, kand vist vente, om ieg meere skriver dig til et Cartel² i Steden for en Missive, og derefter tage dig [vare], ieg icke (for Skiemt at sige) bryder din Hals i toe, hvilcket er den første og fornemteste Post, ieg haver vil[det] erindre dig om.

2. Om du skrifver mig til, eller bedre sagt, svarer paa det, ieg her skriver dig til (thi saa hæderlig et Brev, saa theologisk af Indhold og saa philosophisk sammensat maa endelig meritere et Giensvar), saa kom icke som sidste Gang med en Pialt Papiir, ikke større end et Qvart Blad, at den Historie ikke skulde oppripes og appliceres paa os om de toe Brødre, der mødtes og hilsede hinanden saaleedes: den eene sagde: God Dag, god Uge, god Maanet, god Aar; den anden hilsede igien med: God Dag, god Time, god Qvarteer og god Minute.

3. Noget af mit Brev er skrevet med en grov og noget med en fin Pen, og ligesom jeg i Andledning af de ved Bogens Igien-nemlæsning forefundne underskædelige Materier haver været under Passion eller uden Passion, saa haver ieg skrevet nu satyrisk, nu panegyrisk, men aldrig et Ord enten for Gunst og Gave, eller af Had og Afvind. Autor og de, som opsætte sig imod hans Spørsmåale, have aldrig giort mig enten Ont eller Got, intet haver de mig givet, og intet haver de mig frtaget, og intet begiærer ieg for alt det, ieg her skriver, men Aarsagen, hvorfor ieg har skrevet dette, er endeel for at holde det lidet, ieg i slige Sager ved jefnlig Læsning og Eftertancke

¹) Act. 20, 9—12.

²) Kartel : skriftlig Udfordring til Duel (V. Dahlerup X, 125) i Stedet for blot et lukket Brev, »Missive«.

har faaet Grib og Grund om, i bestandig Øvelse, at det ei i dets Ermangling, lig det ubrugte Jern, med Tiden skulde drage en tærende Rust til sig, endeel og for at komme til den fornødne Oplysning om det, ieg i den Sag har prætenderet at ville og kunde forstaae, kand saaleedes staae og bestaae, som skre[ve]t er, saavelsom og, om det, ieg forhen har erklæret mig [i]kke at kand forstaae, kand endnu for mig og andre staae [til] at lære og forstaae, kort sagt: Jeg søger ikke hermed Autors Last, fordi hand som et Menniske ligesaavel kand [t]age feil som andre, men ieg søger hermed alleene den for[o]mmelte Oplysning til min og andres Gavn og Opbyggelse.

4. Som det vel ikke er mueligt efter Autors Meening i sin Fortale, at Degnene i Aalborg Stift, enten de ere studerede eller ikke-studerede, kand catechisere udenad, om de strict skal holde den saa saare nødvendige Uniformitet med Præsten, men hans Spørsmåls Bog, siger hand, vil nock have ved Haanden, saa meener ieg og, du ingen ret Samling kand have af mit Brev, med mindre du og haver samme Bog ved Haanden og derudi efterseer, om det forholder sig saaleedes, som ieg haver skrevet.

5. I det Stift, som du boer, er den Bog vel icke brugelig og derfor nock skal være rar at bekomme; her i Aalborg Stift er den endnu rarere, saasom den skal bruges af alle; enhver Præst maa af Fornødenhed endelig have et Exemplar, Degnene hver eet, og Skoleholderne hver et, foruden at Huus Fædre hver maa have et, og de Børn, som gaaer i Skoele, enhver sit; kand det icke gjøre Dyrtilid paa Bøger og indbringe Autor Penge for hans Spørsmåle? Ingen deraf er nu fast meere at faae til Kiøbs, dog skickes dig deraf et Exemplar saa vel conditioneret, som de gamle Gradual Bøger, der endnu findes i endeel Kircker¹.

6. Maatte det nu behage dig at holde Bogen imod Brevet, og Brevet imod Bogen, meener ieg, du deraf best kunde dømme, om ieg haver gaaet enten den eene eller de andre for nær, og om der ikke kand siges om de Spørsmåle, som i Boggen fremsættes, og de Svar derpaa gives: de ere reene, men ikke alle, eller som om Noe Arck: ottendedeelen derudi var ureent².

7. Finder du, ieg i noget farer vild, saa viis mig som en

¹) Formentlig Eksemplarer af Biskop Niels Jespersens »Gradual«, 1573. — Ny Udgaver af Katekismeforklaringen udkom 1734 og 1737.

²) Jvfr. Joh. 13, 10 og Gen. 7, 2.

Broder paa ret Vey, men finder du, ieg i noget skriver Sandhed, saa lad det blive derved. Mine Tancker [have] ikkun været at vilde tænde et lidet Lys at oplyse [de] mørcke Spør[s]-maale med; vil du tænde et større, k[and] dumøyede endnu derved see bedre.

For Resten og til Slutning ønsker ieg, det maa [være] en Løgner, som vil sige, ieg denne Gang haver sk[reved] dig til i Korthed.

D. 22 Febr. 1732.«